

УДК 332.1

Чичкалюк Т. О.

Чорноморський державний університет імені Петра Могили

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ
ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

Статтю присвячено розвитку природно-рекреаційних територій на прикладі провідних країн Європейського Союзу. Визначено головні фактори, тенденції та перспективи формування рекреаційних територій для потреб туристичної індустрії. У статті обґрунтовано, що важливим завданням ефективного розвитку природно-рекреаційних територій є зменшення негативного впливу оточуючого економічного середовища та створення якісних туристичних продуктів в країнах ЄС. Аналізується європейський досвід створення і розвитку заповідних територій, використовуючи низку міжнародних, всеєвропейських, регіональних конвенцій і директив Європейського Союзу, орієнтованих на збереження біорізноманіття та створення на їх основі ефективних і вишуканих професійних послуг практичної екологічної освіти, екологічного туризму і тематичних екскурсій. Для цього необхідно забезпечити збалансований розвиток природних територій України та використовувати їхній потенціал для організації туристичної діяльності.

Ключові слова: природно-рекреаційна територія, туристична діяльність, Європейський досвід, потенціал, ресурси, природно-заповідний фонд.

Постановка проблеми. Сучасна індустрія туризму – це одна з найбільших високоприбуткових і найбільш динамічних галузей світового господарства. Головні причини цього – постійно зростаючий попит на подорожі і відносно високий рівень рентабельності галузі. У більшості країн світу туризм відіграє значну роль в економіці, стимулюванні соціального розвитку регіонів, наповнюваності державного бюджету. На частку туризму припадає близько 10% світового валового національного продукту, світових інвестицій, всіх робочих місць і світових споживчих витрат.

Для будь-якої держави туризм, як виїзний, так і в'їзний, має колосальне значення з огляду на те, що це серйозна стаття фінансових прибутків. Є немало країн, для яких це одне з основних джерел доходів. Звісно, важливе значення для розвитку як міжнародного, так і внутрішнього туризму країни мають її туристичні ресурси, що є основною метою подорожей. Туристичні ресурси країни можна розділити на три групи: рекреаційні (природні), об'єкти, які представляють історичне та культурне минуле країни, та об'єкти, які демонструють сучасні господарські здобутки країни.

Розвиток туризму передбачає максимальне використання природних та історико-культурних можливостей територій, а також інфраструктури виробничої та невиробничої сфери економіки, адміністративно-територіального поділу з урахуванням вимог природокористування та охорони навколишнього середовища [5].

Останнім часом актуальною є проблема збереження природних територій для організації туризму та відпочинку людей. Серед різновидів туризму особливого поширення набувають види туризму, що здійснюються переважно на рекреаційних територіях національних природних парків, біосферних заповідників, регіональних ландшафтних парків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями проблематики ефективності розвитку природно-рекреаційних територій, сучасним рекреаційним природокористуванням на територіях природоохоронного значення займалися багато вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема Н.А. Андреева, І.Г. Богатюк, О.А. Воробйова, Л.Т. Гораль, Л.П. Дядечко, М.О. Жукова, І.В. Зорін, М.Я. Каднічанська, В.Ф. Кицяк, В.П. Коржик, В.К. Кіптенко, М.П. Мальська,

Л.М. Полетаєва, Ю.В. Савченко, Т.І. Ткаченко, Г.В. Федорова, Н.В. Чорненко, І.Ю. Швец, І.М. Школа, Л.М. Шульгіна та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на підвищений інтерес знаних науковців до обраної проблематики, дослідження використання природно-рекреаційних територій для розвитку туризму не втрачає актуальності. В останні роки активно дискутується використання досвіду європейських країн в Україні та необхідність розробки багаторівневої системи цільових комплексних програм розвитку природно-рекреаційних територій, оскільки вони є потужним інструментом активізації резервів економічного та соціального росту регіонів.

Формулювання цілей статті та постановка завдання. Метою статті є вивчення досвіду країн Європейського Союзу у розвитку природно-рекреаційних територій та використання природних ресурсів заповідних територій у впровадженні заходів з розвитку туризму та рекреації.

Виклад основного матеріалу. Природно-рекреаційна територія, як визначається Міжнародним союзом охорони природи (далі – МСОП), – це територія або акваторія, призначена для захисту і підтримки біологічного різноманіття та природних, пов'язаних з ними, культурних ресурсів, захист якої встановлюється законом або іншими засобами.

МСОП визначає шість категорій охоронних територій:

1. Біосферний заповідник: територія з найвищим рівнем захисту, що охороняється для збереження екосистеми та наукових досліджень.

2. Національний парк: охоронна територія, призначена переважно для захисту екосистеми і екологічного туризму.

3. Пам'ятник природи: охоронна територія, призначена переважно для збереження специфічних особливостей природи.

4. Заказник: територія охорони окремих видів: охоронна територія, призначена переважно для охорони окремих видів, часто з навмисним втручанням в екосистему.

5. Охоронний рельєф: охоронна територія, призначена переважно для захисту рельєфу/ландшафту та туризму.

6. Територія контрольованого природокористування: охоронна територія, призначена переважно для довготермінового економічного використання природної екосистеми [6].

Міжнародні правила щодо природоохоронних територій беруть початок з 1972 року, коли була підписана Стокгольмська Декларація Конференції ООН з питань навколишнього середовища. Вона встановила, що захист зразків всіх головних типів екосистем повинен бути фундаментальною вимогою національних програм охорони природи. З того часу охорона таких екосистем стала основним принципом створення біологічних заповідників, підтриманим кількома міжнародними договорами та резолюціями ООН – зокрема, Світовий природний протокол 1982 року, Декларація Ріо-де-Жанейро 1992 року і Йоганнесбургська декларація 2002 року.

У Парижі у 1902 році було підписано одну з перших міжнародних конвенцій, яка ставила за мету охорону птахів, що приносять користь у сільському господарстві. А у 1950 році, знову у Парижі, було підписано нову концепцію з охорони диких птахів взагалі.

2 лютого 1971 р. з початковою метою привернення уваги світової громадськості до проблеми збереження водно-болотних угідь, на яких гніздяться, відпочивають і зимують водоплавні птахи, було укладено конвенцію в іранському місті Рамсарі. Поступово мету Конвенції було розширено і зараз вона охоплює всі аспекти збереження та збалансованого використання водно-болотних екосистем, цінних для збереження біологічного різноманіття та забезпечення існування людини. Ця конвенція є першою глобальною угодою з охорони та збереження природних ресурсів. Місія конвенції – припинити втрати водно-болотних угідь та зберігати існуючі. Конвенція містить законодавчі норми щодо збереження водно-болотних угідь та інші важливі природоохоронні документи [8].

Станом на 25 квітня 2014 року учасниками цієї конвенції є 168 держав, на території яких знаходиться 2,181 водно-болотних угідь міжнародного значення загальною площею 208,545,658 га.

У 1963 році було засновано Всесвітній фонд дикої природи, головним завданням якого стало надання допомоги у створенні та поліпшенні діяльності заповідників і національних парків, збирання природоохоронної інформації та обмін нею. Крім того, заповідні території є базою проведення екологічної освіти, яка формує у людині почуття гармонії взаємовідносин з природою та оптимізацією довкілля. Власне, у всіх європейських державах нині створено державні природоохоронні заклади, до яких передусім відносяться заповідники, національні природні парки, ландшафтні парки, природні музеї, які служать місцем впровадження екологічної освіти, проведення освітньо-виховної діяльності. Дійовий характер таких закладів полягає в тому, що тут концентруються наукові та освітнянські кадри, існують розвинені інформаційні бази, здійснюється екологічний моніторинг за станом природного середовища, є можливості з допомогою бібліотек, музеїв поєднувати теоретичні і практичні аспекти наукових досліджень.

За даними Всесвітньої туристичної організації, туризм у природоохоронних територіях входить у п'ятірку основних стратегічних напрямків розвитку туризму на період до 2020 року. Розвиток туризму тісно пов'язаний із історією виділення територій, особливо привабливих з естетичної і рекреаційної точки зору, з розробкою нормативів їх використання і охорони [2].

У зарубіжній Європі налічується 280 національних парків, які в сукупності займають площу 11,8 млн га. За кількістю таких парків у першу п'ятірку входять Фінляндія, Швеція, Польща,

Норвегія, Італія, а за розмірами займаної ними території – Норвегія, Італія, Великобританія, Румунія і Німеччина. Найзначніші території незайманої природи збереглися на півночі Європи. На островах Свальбард (Норвегія) розташовані 3 національних парки, природних та флористичних резерватів, 15 притулків для птахів. Частка природних територій в загальній площі цієї країни становить 30,5%.

Природна спадщина Польщі – це її природні пейзажі. Національні парки, природні заповідники і переважна більшість природних територій, що займають в цілому близько 35% площі всієї країни, взято під охорону.

Особливою цінністю володіють території, розташовані в північно-східній частині країни («Зелені легені Польщі»), і територія Підкарпаття. Усього на території Польщі діють 23 прекрасних національних парків.

Південно-Східна Польща широко відома, як регіон з унікальними природними особливостями. Найцінніші природні території охороняються законом. Тут є два національні парки (заплановано створення третього), 70 природних резерватів, 11 ландшафтних парків, 21 ландшафтний заказник і понад 1200 пам'яток природи. Згадані природоохоронні території займають 50% площі польської частини Карпатського Євросередині.

Національні парки Польщі займають менше 1% площі території. У деяких національних природних парках Польщі заповідна зона взагалі не виділена, тому майже всю територію парку займають рекреаційні ділянки та туристичні маршрути. Прикладом такої організації є Бабігурський національний парк – сучасна туристична «Мекка» Польщі.

Відвідування майже всіх польських національних парків може відбуватися без супроводу гіда. Виключення становить лише зона повної охорони Біловезького національного парку, де обмежується розмір групи відвідувачів та відвідування здійснюється у супроводі гіда. Проте і в цьому разі не обмежується кількість груп відвідувачів. Тому групи можуть відвідувати зону повної охорони буквально одна за одною [7].

У Норвегії діють 44 національних парки, 37 – на материковій частині і 7 – на архіпелазі Шпіцберген. У них вас чекають приголомшливої краси пейзажі, від підводного світу до гірських вершин. У декількох національних парках є спеціальні центри активного відпочинку, а також розмічені маршрути для походів і нічлігу, організованого як у готелях, так і в котеджах. У вразливих місцях вплив відвідувачів і туристів обмежується мінімальним вибором маршрутів і місць проживання.

Для відвідувачів національних парків працюють 14 інформаційних центрів. У кожному з них можна отримати загальну інформацію по всіх норвезьким національним паркам та детальну інформацію про об'єкти відвідування. Крім того, можна дізнатися про доступні розваги й активний туризм на природі, місцеву історію і культурну спадщину.

У Норвегії кожному дано право вільного доступу до природи, у тому числі і на відвідування національних парків.

Система заповідного фонду Франції складається з 9 національних природних парків, розташованих як в європейській Франції, так і на її заморських територіях, 49 регіональних природних парків та сотня невеликих охоронюваних територій, що утворює одну з найбільших екологічних зон у Західній Європі. Парками завідує урядова агенція – Управління національних парків.

ків Франції (фр. Parcs Nationaux de France). Регіональні природні парки створюються за угодою між місцевою владою і центральним урядом, і їхня територія переглядається кожні 10 років.

Національні парки Франції займають майже 9% її площі (близько 48,7 тис. кв. км), їх відвідують 7 мільйонів чоловік на рік. При цьому французькі заповідники в більшості своїй не є чисто природними зонами в звичайному розумінні – на їх території активно розвивається активний туризм, розташовано безліч історичних пам'яток та об'єктів культурної спадщини, сільськогосподарських зон і лісництв. Тому не дивно, що на частку заповідних зон припадає до 10% закордонних гостей. Самі французи набагато активніше в цьому плані – до 23% внутрішнього туризму тією чи іншою мірою доводиться на заповідники [4].

В Україні половину (56%) площі природно-заповідного фонду займають території та об'єкти загальнодержавного значення. Серед них 19 природних і 4 біосферних заповідників, 17 національних природних парків, 306 заказників, 132 пам'ятки природи, 18 ботанічних садів, 19 дендрологічних та 7 зоологічних парків, 88 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва. Частка площ територій та об'єктів окремих категорій у ПЗФ складає: природних заповідників – 5,5%, біосферних заповідників – 6,7%, національних природних парків – 32,5%, регіональних ландшафтних парків – 17,3%, заказників – 34,2%, пам'яток природи – 0,7%, заповідних урочищ – 2,6%, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва – разом 0,5% [1].

Починаючи з 1991 року площа ПЗФ України зростає більш ніж удвічі, або на 2,0 млн га. Нині до його складу входить 7739 територій та об'єктів загальною площею понад 3,5 млн га, що становить 5,7% території держави.

Але незважаючи на це, площа ПЗФ в Україні є недостатньою і залишається значно меншою, ніж у більшості країн Європи, де частка земель природно-заповідного фонду ропи становить від 10 до 25%. Площа заповідних земель в Європі на одну людину становить близько 2220 м², при 570 м² в Україні. За підрахунками вчених, для збереження степових екосистем та підтримки екологічного балансу в степових регіонах відсоток заповідності має становити приблизно 8-10%.

Відносно перспектив збільшення цього показника слід зазначити ще такі розбіжності в законодавчих актах. Так, у проекті Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року передбачено його збільшення до 10% (відповідно до 2020 року), тоді як у Законі України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України» – до 10,4% до 2015 року [3].

Однією з основних причин невеликого відсотка заповідності, на наш погляд, є недостатність бюджетного фінансування та нерозвинені можливості щодо залучення інших видів інвестицій саме на забезпечення екологічно збалансованого розвитку природоохоронних територій.

Висновки і пропозиції. Актуальність розвитку на територіях ПЗФ рекреаційно-туристичної діяльності, на наш погляд, є очевидною. Відповідно до статті 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», одним із видів використання територій та об'єктів ПЗФ є використання в оздоровчих та інших рекреаційних цілях.

Враховуючи передовий досвід європейських країн, в Україні виникає необхідність розробки багаторівневої системи цільових комплексних програм розвитку природно-рекреаційних територій, оскільки вони є потужним інструментом активізації резервів економічного та соціального росту регіонів. Їх впровадження дасть змогу розв'язати регіональні проблеми, обумовлені станом фінансових труднощів. Розробка програм розвитку природно-рекреаційних територій надасть необхідні орієнтири, які дозволять визначити домінуючі тенденції, орієнтовні кількісні параметри соціально-економічного і екологічного розвитку, своє місце в міжрегіональному розподілі праці, намітити і скорегувати в прогнозованій динаміці загальнодержавного і регіональних ринків власні регулюючі впливи на економічні та соціальні процеси.

Реалізація програм розвитку допоможе забезпечувати підвищення ефективності функціонування регіональної економіки, використання природних, рекреаційно-туристичних, трудових ресурсів та науково-виробничого потенціалу, геополітичного становища, поліпшення якості життя населення регіонів, досягнення стабільного соціально-економічного зростання.

Тому, рекреаційно-туристична діяльність організовується відповідно до функціонального зонування та проектів організації території національних природних парків і регіональних ландшафтних парків, охорони, відтворення та рекреаційного використання їх природних комплексів і об'єктів, проектів організації території біосферних заповідників та охорони їх природних комплексів, а також проектів утримання та реконструкції парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, проектів організації території зоопарків, ботанічних садів, дендропарків [4].

Рекреаційна діяльність у межах заказників і пам'яток природи може здійснюватися за умови забезпечення охорони та збереження їхніх природних комплексів відповідно до положень про заказники та охоронних зобов'язань власників або користувачів земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів, оголошених заказниками або пам'ятками природи.

Список літератури:

1. Андреева Н.М. Сучасні проблеми інституційної та функціональної модернізації регіональної сфери рекреаційно-туристичного природокористування / Н.М. Андреева, С.Г. Нездоймінов / Сталій розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі : колективна монографія [Андреева Н.М., Балджи М.Д., Веклич О.О. та ін.] / за наук. ред. проф. Хлобистова Є.В. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю.А., 2014. – 540 с.
2. Балджи М.Д. Організаційно-економічні засади комплексного природокористування на регіональному рівні : монографія // М.Д. Балджи. – Одеса : Атлант, 2010. – 500 с.
3. Важинський Ф.А., Черторижський В.М. Розвинута екологічна інфраструктура – показник конкурентоспроможності регіонів [Електронний ресурс] / Ф.А. Важинський, В.М. Черторижський. – Режим доступу : // http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvntlu/16_6/212_Wazynski_16_6.pdf (Інтернет-сторінка Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського).
4. Воробйова О.А. Екологічний туризм як чинник сталого розвитку природно-заповідних територій // Екологічні науки. – 2012. – № 2. – С. 119-129.

5. Воробйова О.А. Природно-заповідні території в складі екологічної інфраструктури: роль, функції, вектори розвитку / О.А. Воробйова // Економічні інновації. – 2012. – Вип. 48. – С. 55-67.
6. Писаренко В.Н., Писаренко П.В., Писаренко В.В. Экологическая роль природно-заповедных территорий Украины: Классификация и роль объектов природно-заповедного фонда [Электронный ресурс] / В.Н. Писаренко, П.В. Писаренко, В.В. Писаренко. – Режим доступа : http://www.agromage.com/stat_id.php?id=527.
7. IV Українсько-Польська Заповідна школа : крокуємо до заповідності в Європі! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pracownia.org.pl/ukrainsko-polska-szkola>.
8. Чичкалюк Т.О. Екологічний туризм як компроміс використання і збереження природно-заповідних територій / Чичкалюк Т.О. // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Стан та перспективи розвитку заповідної справи та екологічного туризму в Україні» (м. Миколаїв, 21-22 березня 2013 р.) / Чорноморський державний університет імені Петра Могили / Колектив авторів. – Миколаїв : Дизайн та Поліграфія, 2013. – С. 247-250.

Чичкалюк Т. О.

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы

ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦИОННЫХ ТЕРРИТОРИЙ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА

Резюме

Статья посвящена развитию природно-рекреационных территорий на примере ведущих стран Европейского Союза. Определены главные факторы, тенденции и перспективы формирования рекреационных территорий для нужд туристической индустрии. В статье обосновано, что важной задачей эффективного развития природно-рекреационных территорий является уменьшение негативного влияния окружающей экономической среды и создание качественных туристических продуктов в странах ЕС. Анализируется европейский опыт создания и развития заповедных территорий, используя ряд международных, всеевропейских, региональных конвенций и директив Европейского Союза, ориентированных на сохранение биоразнообразия и создание на их основе эффективных и изысканных профессиональных услуг практического экологического образования, экологического туризма и тематических экскурсий. Для этого необходимо обеспечить сбалансированное развитие природных территорий Украины и использовать их потенциал для организации туристической деятельности.

Ключевые слова: природно-рекреационная территория, туристическая деятельность, европейский опыт, потенциал, ресурсы, природно-заповедный фонд.

Chychkaliuk T. O.

Petro Mohyla Black Sea State University

EUROPEAN EXPERIENCE IN USING OF NATURAL AND RECREATIONAL MATERIALS FOR THE TOURISM DEVELOPMENT

Summary

The article is devoted to the development of natural recreational areas on the example of leading countries of the European Union. The key factors, trends and prospects of formation of the recreational areas for the needs of the tourism industry were identified. The article proves that an important task of effective development of natural recreational areas is to reduce the negative impact of the economic environment and creating high-quality tourism products in the EU. The European experience of creation and development of protected areas is analyzed, using a range of international, pan-European and regional conventions and EU directives aimed at preserving biodiversity and creating the basis for effective professional service and exquisite practical environmental education, eco-tourism and thematic tours. It is necessary to ensure a balanced development of Ukraine natural areas and use their potential to organize tourism activities.

Keywords: natural recreation area, tourist activities, European experience, capacity, resources, Nature Reserve Fund.